

Indledning. Udenfor

Hvor befinder det ubevidste sig? Freuds svar vil være på en anden scene.ⁱ Når vi drømmer om natten, er vi udleveret til det ubevidste; vi er tilskuere til det, der foregår på denne anden scene. Scenen er *anden* i forhold til det bevidste livs scene og handlinger. Men det er ikke en scene, hvor man møder et mere autentisk selv. Tværtimod er drømmens scene én, der folder sig ud, uden for viljens kontrol, og viser, hvordan der er begær, som vi ikke ved af, eller som vi ikke ved, hvad vi skal stille op med.

Det ubevidste er ikke ”indeni” i forhold til en række praksisser og forhold, som er ”udenfor”. Psykoanalysens topologi tillader et sted, som hverken er indeni eller udenfor. Det ubevidstes anden scene indeholder handlinger, personer og scenarier, som er hentet fra hele ens virkelighed i meget bred forstand. Det er her, vi møder en gammel skolekammerat. En sætning læst i en bog. Eller syv ulve i et træ. Det ubevidste har dermed at gøre med den Anden, med batteriet af

i Freud refererer til Gustav Theodor Fechner og skriver, at ”*skuepladsen for drømmene er en anden end for det vågne forestillingsliv.*” (Freud 1985: 423)

signifianter, der udgør vores sociale virkelighed. ”Det ubevidste er den Andens diskurs”, siger Lacan.¹ Men det ubevidste er samtidig en rift i den Anden, eller opstår der, hvor noget ikke hænger sammen i den Anden. Hvis subjektet fra begyndelsen står i relation til den Anden, så er det ubevidste et spørgsmål, der flakker om i mellemrummet mellem de to. Det ubevidste er det, der spøger i den Andens kulisser.

Men drømmenes fænomenologi er måske stadig for knyttet til en opdeling mellem udenfor og indeni, foran og bagved, overflade og dybde. Psykoanalytikeren Darian Leader fortæller (på baggrund af Ludwig Eidelbergs arbejde med ’Freudian slips’) om en mand, der kommer ind på en restaurant med sin date og udbryder: ”Et værelse til to, tak”, i stedet for ”Et bord til to”.² Fortolkningen ligger lige for: Manden vil springe direkte til desserten så at sige (den seksuelle akt). Leader foreslår dog en overraskende anden fortolkning: Hvad nu, hvis mandens alt for åbenlyse fortalelse tjener det formål at huske ham på, hvad man normalt er der for, når man er på date (”Husk nu, at det handler om at forføre kvinden”), mens hans virkelige, uvedkendte begær faktisk er at spise. Det ubevidste er ikke vores ”dybeste” begær og drifter, som kan afsløres med introspektion og dybdepsykologi, tværtimod udspiller det sig direkte i den levede virkelighed i vores kringlede symptomer.

Lacan beskriver det ubevidstes topologi med et möbiusbånd. Et normalt bånd (f.eks. et tøndebånd) har en overside og en underside, men möbiusbåndet er et bånd, der er klippet tværs over, og hvor den ene stump er snoet en halv omgang og hæftet til den anden igen. Selvom båndet hvert sted på dets overflade har en overside og en underside, forsvinder denne forskel, når man følger båndet hele vejen rundt. Så hvornår er vi på oversiden, den bevidste side, og hvornår er vi på undersiden? Det er ikke til at afgøre. Som i tilfældet med manden hvis begær skjulte sig bag sin egen underside så at sige. Man kan nemt tro, at det seksuelle altid er undersiden, men det forudsætter, at man ved, hvad det seksuelle er. Så hvor er det ubevidste? Måske i selve snoningen, som sidder alle steder og ingen steder på båndet.

Med psykoanalysen kan man bevæge sig på grænsen af det, som overhovedet kan beskrives eller kategoriseres videnskabeligt. I en psykiatrisk håndbog over diagnoser finder man ikke det ubevidste, for det kan ikke bestemmes ud fra bestemte kendetegn. Det optræder i ”formationer”, som hver gang kræver en ny fortolkning. På den måde kan

man sige, at psykoanalysen i en ret ligefrem forstand er interesseret i det, som er anderledes eller udenfor. At opsøge ”det anderledes” var en betydelig del af Freuds oprindelige gestus. I forhold til eksemplet med diagnosehåndbogen vil psykoanalysens påstand dog samtidig være, at selvom det ubevidste ikke findes noget sted i håndbogen, er det alligevel på spil i alle livsformer og psykopatologier. Det ubevidste er ikke et bestemt differentielt træk, men en ubestemmelig differens. Man kan ikke se det, man kan ikke årsagsbestemme det, men det afsætter alligevel effekter.

Psykoanalysens topologi er dog ikke begrænset til ”det psykiske”. Måske kan psykoanalysens temmelig anderledes begreber om udenfor og indenfor i det hele taget befrugte en lang række tilgange og tænkemåder. Det forkætrede spørgsmål om ”det menneskelige” må i det hele taget tænkes anderledes, hvis psykoanalysens indsigter skal tages til efterretning. Ifølge psykoanalysen er der en instans i mennesket, der hverken kan siges at tilhøre natur eller kultur, nemlig ”drift”. Det psykoanalytiske begreb om drift – dødsdrift og gentagelse er to begreber, der flere steder optræder i denne udgave af *Lamella* – er ikke det dyriske i mennesket, som det ellers ofte beskrives. For mennesket er det at spise f.eks. en kompliceret proces, der indeholder en række fantasier og forestillinger, og som altid er minimalt forstyrret. Lacan taler et sted om ”mundens lyst”, som angår en dobbelthed i at spise: Der er det, vi spiser, og som vi konkret indtager, men samtidig er der den nydelse, som spisningen fremkalder, og som får os til at tygge videre, frakoblet spørgsmål om korrekt ernæring og mæthed. Madens konkrete objekter og nydelsens objekt falder aldrig helt sammen, der er et interval mellem dem, og netop her lever driften. Den orale drifts mål er ikke maden (det er kun dens sigte), men at cirkle om objektet. (Dermed forskyder psykoanalysen også spørgsmålet om en skillelinje mellem mennesker og dyr til fordel for en overvejelse over dét, driften, som er opstået midt i det dyriske, som en forstyrrelse, men som er svær at indfange med traditionelle metafysiske overvejelser om ”den menneskelige forskel”, dvs. netop det, der skulle adskille os fra dyrene.)

Spørgsmålet er, om vi kan tænke naturen, eller verden i det hele taget – det, som nogle filosoffer i dag kalder ”the Great Outdoors” (som Quentin Meillassoux gør det i *Après la finitude* fra 2006) – uden at medtænke begrebet om drift? Er der verden på den ene side – den store, mægtige ”verden-uden-os” (se f.eks. Eugene Thackers *In the Dust of This Planet* fra 2011) – og mennesket med alle dets sølle civilisatoriske påfund på den anden? Der er mange vinkler i denne debat,

som også handler om, hvilken status det diskursive har, og diskussionen er hermed blot antydet, til videre udarbejdelse. Fra psykoanalysens perspektiv står det under alle omstændigheder tilbage at beskrive de tilfælde, hvor verden afviger fra sig selv. Hvor driften melder sig og går på tværs af både natur og kultur.

Det nærværende nummer af *Lamella* er udkommet af Selskab for Teoretisk Psykoanalyses årsmøde, der blev afholdt på VIA University College i Aarhus, den 4.-5. december 2021. Under nøgleordet "Udenfor" bød selskabet velkommen til et årsmøde, der præsenterede psykoanalytiske undersøgelser af det, der er indenfor, og det, der er udenfor. Det udmøntede sig i oplæg om ideologikritik, køn, psykose, universitetsdiskursen, litteraturens stemme m.m. Aktualiteten og anvendeligheden af begreber som "det ubevidste", "det reelle", "det ekstime" osv. blev undersøgt og diskuteret i praksis.

Nogle af konferencens bidrag er samlet i dette nummer, som imidlertid også byder på en række bidrag, der ikke blev præsenteret på konferencen, men alligevel falder ind under temaet.

I Katrine Zeuthens artikel "Mens vi venter på kærligheden" er den grundlæggende tese, at kærlighed er noget, vi skal lære, først og fremmest ved at lære at elske os selv. Og det lærer vi af en anden, der elsker os. Kærlighed går i arv mellem generationerne. Eller også gør den netop ikke det. Når det sidste er tilfældet, når vi ikke har fået kærligheden i fødselsgave, er spørgsmålet, om vi alligevel kan tilegne os denne evne i en psykoanalyse. Det forudsætter, at kærlighed er et ideal i den psykoanalytiske praksis, og hvis analytikeren undervurderer dette, er der fare for, at kærligheden forsvinder som et vigtigt tema i den analytiske samtale. Idealisering af kærlighed muliggør at komme tættere på dens natur. Disse problemstillinger fremstilles og diskuteres i en case-historie.

Også i Rasmus Bros "Lacan og filosofiens mester. Platon avec Lacan: Om begær, etik og forholdet mellem psykoanalyse og filosofi" er kærligheden omdrejningspunkt. Vi får en tæt læsning af Lacans forhold til og brug af Platon, som det særligt udfoldes i seminar VIII om overføringen, hvor Lacan nærlæser dialogen *Symposion* med henblik på at udvikle en teori om forholdet mellem begær, kærlighed, overføring og etik. Platon er filosofiens mester, ikke fordi han har givet os svarene, men fordi han har stillet de spørgsmål, som traditionen siden har bearbejdet. Artiklen har særligt fokus på Lacans fortolkning af

forholdet mellem begrebet for begærets objekt, agalma, og det godes idé hos Platon. Tesen er, at Platon kan tænkes som en begærets og splittelsens filosof i lacaniansk forstand, og at det derved bliver muligt at se en "det reelles etik" hos Platon.

Jakob Rosendals artikel "Tvetydige billeder: Reklamen mellem intention og symptom" forsvarer tvetydigheden som metodisk princip, som "kongevejen til det ubevidste". Med begreber som ambivalens, psykisk konflikt, kompromisdannelse og overdetermination udgør tvetydighed et centralt spor for både det psykoanalytiske arbejde og den psykoanalytiske teori. Ambitionen er at undersøge tvetydige reklamebilleder fra starten af det 21. århundrede for på den måde at komme på sporet af denne visuelle kulturs ubevidste. Analysen kortlægger forskellige typer af tvetydighed, der placerer sig mellem det intentionelle og det symptomatiske, mellem det afseksualiserede og det seksuelle, mellem det implicit og det eksplicit seksuelle, samt disse tvetydigheders relation til det, Rosendal kalder "reklamearbejdet", altså reklamens pendant til drømmearbejdet eller vitsens arbejde. Artiklen rundes af med en diskussion af forholdet mellem fortolkning – den der forbliver inden for teksten eller billedet – og overfortolkningen – den der bevæger sig uden for teksten eller billedet. Herimod gøres der opmærksom på de spørgsmål, som inden for teksten selv ligger uden for den; den fortolkning, der retter sig mod tekstens eller billedets symptom; der hvor billedet indefra går ud over sig selv.

Tre artikler i nærværende nummer kredser om døden og dødsdrift. I Lasse Uldam Niensens artikel "Uden for magisk kontrol. Om sorg og mindesmærker" analyseres det besynderlige forhold, at vi tilsyneladende begriber *mindre* ved dødsfaldet, når afdøde står os nær. Med teoretisk afsæt i Donald Winnicott argumenteres der for, at den nærtstående dødsfald opbløder de efterlattes skelnen mellem subjektivt og objektivt. På baggrund af analyse af fem efterlevendes anvendelse af mindesmærker – gravstene, tatoveringer og vielsesringe – argumenteres der for, at disse støtter den efterlevende i at genop-tegne skillelinjen mellem subjektivt og objektivt, og at mindesmærket indtager en position mellem tankernes almagt og en virkelighed, der ligger uden for magisk kontrol.

Ditte Dyrgaards artikel "Gentagelsens leg" analyserer barnets leg i forhold til Freuds begreb om dødsdrift fra "Hinsides lystprincippet". Freuds forklaring på gentagelsens rolle i barnets leg har præget legeteorien hos Jean Piaget, Erik H. Erikson og Dion Sommer. Freuds tese er, at barnet kan bearbejde sine smertefulde traumer ved at gentage

dem i legen. I den pædagogiske verden har man dog overset, at Freud også fremfører en anden forklaring på menneskets gentagelser, der ligeledes har betydning for legen, nemlig at gentagelsen går fra at være en slags coping-strategi til at blive en ustyrlig kraft, der sætter sig ud over enhver kontrol. Gentagelsestvangen er før fortrængningen, før hukommelsen, ja, gentagelsestvangen har status af at være det oprindelige. Gentagelsen kan hverken styres, bremses eller fremprovokeres, da gentagelsen udgør menneskets ubevidste processer.

Dødsdriftens excès er også på spil i Bror Thulesen Dahls artikel "Because it's there. En analyse af dødsdriftens rolle i ekstrem sport". Her er spørgsmålet, hvad der får mennesker til at rejse til Månen, bestige bjerge, kravle op ad og balancere på line mellem skyskrabere i betragtning af, at man herved med sikkerhed udsættes for ubehag, fare, risici, smerte, kamp og død. Drivkraften kommer åbenlyst ikke fra en rationel kalkule af de potentielle fordele og ulemper ved en sådan færd; den skal snarere forklares med en drift, der er udenfor, eller en drift, som er i overskud, og som ikke kan forenes med de principper, der normalt strukturerer vores tilværelse. Dyrkelsen af fare, ubehag og risiko i ekstrem sport kan forstås som en form for dødsdrift. Denne er kilden til en indre dæmonisk, destruktiv og destabiliserende drift, der gør det muligt at overskride sig selv og opløse rigide strukturer i psyken. Dette skaber en nydelse i sig selv, men åbner også for nye måder at forstå sig selv gennem andre måder at stå i relation til omverdenen på. Dette kan forklare den paradoksale adfærd, der findes i ekstrem sport, hvor det på den ene side handler om at forberede sig, minimere og kontrollere risici og kæmpe mod døden, og på den anden side at opsøge usikkerheden, øge risikoen, slippe kontrollen og opsøge dødens nærvær.

Saman Atter Motlaghs "Paranoiaens diskurs - når viden holdes udenfor" er en overvejelse over, om ikke der er tendenser i vores samtid, som peger på, at vi i stigende grad lever i paranoide tider. Artiklen argumenterer for, at et teoretisk og samfundskritisk psykoanalytisk perspektiv er afgørende for de konkrete analyser, man som kliniker foretager sig. Artiklen fremstiller forskellige psykoanalytiske positioners brug af begrebet paranoia, hvorefter en række fænomener, der gør sig gældende i vores samtid, analyseres som mulige paranoide manifestationer. Endelig diskuteres hvilke slags interventioner paranoiaen fordrer.

-
- 1 Lacan 1966: 10 (vores oversættelse)
 - 2 Leader 1997
 - 3 Lacan 1998: 167

LITTERATUR

Freud, Sigmund: *Drømmetydning*. Hans Reitzels Forlag 1985 (1900)

Lacan, Jacques: *Écrits: The First Complete Edition in English*. Norton 2006 (1966)

Lacan, Jacques: *The Four Fundamental Concepts of Psychoanalysis, The Seminar of Jacques Lacan, Book XI*. Norton 1998 (1964)

Leader, Darian: *Why Do Women Write More Letters Than They Post?* Faber & Faber 1997